

İşgal Altındaki İstanbul Basımında Kütüphaneler: Kolektif Hafıza ve Ulusal Kimlik

Libraries in the Press of Occupied Istanbul: Collective Memory and National Identity

Yaşar ALDIRMAZ

Makale Bilgisi / Article Information

Bu makaleye atıf yapmak için / To cite this article:

Aldırmaz, Y. (2025). İşgal altındaki İstanbul basımında kütüphaneler: Kolektif hafıza ve ulusal kimlik. *Bilgi Dünyası*, 26(2), 585-607. doi: 10.15612/BD.2025.878

Makale türü / Paper type: Araştırma Makalesi / Research Article

DOI: 10.15612/BD.2025.878

Geliş Tarihi / Received: 30.09.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 13.12.2025

Elektronik Yayınlanma Tarihi / Online Published: 29.12.2025

İletişim / Communication

Üniversite ve Araştırma Kütüphanecileri Derneği / University and Research Librarians Association

Posta Adresi / Postal Address: Marmara Sok. No:38/17 06420 Yenışehir, Ankara, Türkiye.

Tel: +90 312 430 03 61; Faks / Fax: +90 312 430 03 61; E-posta / E-mail: bilgi@bd.org.tr

Web: <https://bd.org.tr>

İşgal Altındaki İstanbul Basınında Kütüphaneler: Kolektif Hafıza ve Ulusal Kimlik

Yaşar ALDIRMAZ*

Öz

Kütüphaneler, tarih boyunca bilgi saklama mekânı olmanın yanı sıra, kültürel kimliğin inşasında ve kolektif hafızanın korunmasında da önemli bir rol oynamıştır. Mondros Mütarekesi sonrası İstanbul'un işgali, Osmanlı entelektüel mirasının korunması meselesini gündeme getirmiştir. Basında yayımlanan haberler, kütüphanelerin fiziksel ve yönetsel sorunlarının yanı sıra halkın kültürel mirasa sahip çıkma iradesini de yansıtmaktadır. Basın, kütüphaneleri kültürel bağımsızlığın ve ulusal kimliğin muhafazasında stratejik öneme sahip kurumlar olarak ele almıştır. Bu durum, kütüphanelerin fiziksel varlıklarının ötesinde entelektüel ve kültürel bir direnişin parçası olarak görüldüğünü göstermektedir. Michel Foucault'nun bilgi-iktidar analizi ve Pierre Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı çerçevesinde, kütüphaneler bilginin denetlendiği, yeniden üretildiği ve toplum-iktidar ilişkilerinin şekillendiği alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada, işgal dönemi İstanbul'unda vakıf kütüphanelerinin merkezi bir sistem altında toplanması gerekliliği ve Ali Emiri Efendi ile İzmirli İsmail Hakkı Bey gibi şahsiyetlerin bireysel entelektüel çabalarının nasıl karşılık bulduğu incelenerek, kültürel hafızanın nasıl şekillendiği ve bilginin iktidar ilişkileri çerçevesinde nasıl yönetildiği ortaya konmaktadır. Elde edilen bulgular, işgal dönemlerinde bilgi ve bellek kurumlarının fiziksel varlıklarının ötesinde, toplumsal ve siyasi mücadelelerin de bir parçası olarak konumlandığını göstermektedir. Özellikle Osmanlı bürokrasisindeki kurumsal zafiyetin kültürel mirasın korunması üzerindeki etkilerini ortaya koyan bu çalışma, savaş ve işgal gibi olağanüstü koşullarda bilginin korunması ve yeniden üretimine dair yapılacak karşılaştırmalı araştırmalar için güçlü bir temel sunmaktadır.

Anahtar sözcükler: Millî Mücadele, İstanbul, kütüphane, basın, bilgi-iktidar ilişkisi, kültürel sermaye.

* Dr. Öğr. Gör., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, MERLAB, yasar.aldirmaz@yahoo.com

Libraries in the Press of Occupied Istanbul: Collective Memory and National Identity

Yaşar ALDIRMAZ*

Abstract

Throughout history, libraries have played a central role in shaping cultural identity and preserving collective memory, in addition to being repositories of knowledge. The occupation of Istanbul following the Armistice of Mudros brought the issue of preserving the Ottoman intellectual heritage to the forefront. News published in the press reflected the public's will to protect cultural heritage, as well as the physical and administrative problems of libraries. The press treated libraries as institutions of strategic importance in preserving cultural independence and national identity. This situation shows that libraries were seen as part of an intellectual and cultural resistance, beyond their physical existence. Within the framework of Michel Foucault's power-knowledge analysis and Pierre Bourdieu's cultural capital concept, libraries stand out as spaces where knowledge is controlled, reproduced, and shaped by social power relations. In this study, by examining the necessity of centralizing waqf libraries under a single system in occupied Istanbul and how the individual intellectual efforts of figures such as Ali Emiri Efendi and İzmirli İsmail Hakkı Bey were received, it is revealed how cultural memory was shaped and how knowledge was managed within power relations. The findings show that during the occupation, institutions of knowledge and memory were positioned not just as physical entities but as part of social and political struggles. By revealing the effects of institutional weakness in the Ottoman bureaucracy on the preservation of cultural heritage, this study provides a strong foundation for future comparative research on the preservation and reproduction of knowledge under extraordinary conditions such as war and occupation.

Keywords: Turkish War of Independence, Istanbul, library, press, power-knowledge relations, cultural capital.

* Lecturer Dr., İzmir Kâtip Çelebi University, MERLAB, yasar.aldirmaz@yahoo.com

Giriş

Kütüphaneler, bir toplumun kolektif hafızasını muhafaza eden ve kültürel kimliğini besleyen temel kurumlardan biri olarak, bilginin üretimi, korunması ve aktarımı süreçlerinde önemli bir rol üstlenmiştir (Halbwachs, 1992). Ancak İstanbul'un işgali, bu kurumların durumlarını ve işlevini daha karmaşık bir boyuta taşımıştır. Bu bağlamda, işgal altındaki İstanbul'da kütüphanelerin basında nasıl ele alındığını incelemek, bu kurumların fiziksel varlığına ve korunmasına ilişkin tartışmaları aşarak, dönemin kültürel politikaları ve ulusal kimliğin inşasında üstlendikleri işlevlerin anlaşılmasına katkı sağlama potansiyeli taşımaktadır. İşgal altında dâhi İstanbul basınında kütüphanelere ilişkin haberlerin yer bulması, bu kurumların bilgi merkezleri olmasının dışında, kültürel bağımsızlığın korunmasında stratejik bir unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu bağlamda, işgal altındaki toplumların askeri ve siyasi mücadelenin yanı sıra, entelektüel ve kültürel bir mücadele de yürüttüğü açıktır. Kütüphanelerin entelektüel çevreler tarafından işgal karşıtı bir direniş unsuru olarak ele alınması, bilgiye erişim meselesinin ötesinde, ulusal kimlik inşası ve kültürel sürekliliğin sağlanmasıyla da doğrudan ilişkilidir.

Kültürel mirasın korunması ve ulusal kimliğin yeniden inşası bağlamında, dönemin basınında ve entelektüel çevrelerinde kütüphaneler bilgiye erişim sağlayan kurumlar olmanın ötesine geçmiş, geçmişin yeniden yorumlandığı ve ulusal hafızanın korunduğu mekânlar olarak değerlendirilmiştir. Eserlerin fiziksel muhafazası hususunda olduğu gibi, kütüphaneler hakkındaki basın söylemleri, milli hafızanın sürekliliğini sağlama ve toplumsal belleği canlı tutma çerçevesinde de şekillenmiştir. Bu doğrultuda, kütüphanelerin işgal sürecinde pasif bilgi merkezleri olmaktan öte entelektüel bir direniş hattının da parçası olarak görüldüğü ve bilginin korunması mücadelesinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren Osmanlı Devleti'nde kütüphaneler, devlet yönetimi ve denetimi altına alınan kurumsal mekânlara dönüşmüştür. Bu dönüşüm, Osmanlı modernleşme sürecinde bilginin merkezileştirilmesi ve denetim altına alınmasına yönelik politikaların bir parçası olmuştur. 1869'da yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, medreseler bünyesindeki kütüphaneler hariç olmak üzere tüm kütüphanelerin 1857'de kurulan Maarif Vekâleti'ne bağlanmasını sağlamış, böylece bilgi yönetimi, kadro atamaları, bütçe tahsisi ve idari yapı merkezi bir denetime tabi kılınmıştır (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 37/1541. 3; Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babı Âsafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Meclis-i Tanzimat Defterleri (A.DVNS.MTAN.d), Nr: 2, s.221-245; Altıntaş ve Akgün, 2025; Anameriç, 2006, s. 63). Böylelikle kütüphaneler uzun yıllar vakıf kurumları olarak faaliyet göstermişken, bu tarihten itibaren resmi devlet kurumları niteliği kazanmaya başlamıştır. Bu düzenleme, Osmanlı eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması sürecinde kütüphanelerin kültürel

mirasın bir unsuru olmasının yanı sıra eğitimi destekleyen temel bir yapı ve modern devletin bilgi üretim ve dağıtım mekanizmalarından biri olarak konumlandırıldığını göstermektedir.

Maarif Nezareti, kütüphanelerin yönetimini sistematik hale getirmek amacıyla ilmi ve idari olmak üzere iki ayrı daire kurmuştur (Anameriç, 2012, s. 11). İlmî Daire, Osmanlı'daki eğitim kurumlarının ihtiyaç duyduğu kitap, dergi ve bilimsel eserlerin yazımı, çevirisi ve teminiyle ilgilenirken, İdari Daire kütüphaneler, müzeler ve matbaalar dâhil olmak üzere tüm eğitim kurumlarının denetimini üstlenmiştir (BOA, İ.MMS, 188/1. 3. 4). Bu sistem, kütüphanelerin okuma ve araştırma mekânları rolünün yanı sıra, bilginin üretildiği ve dağıtıldığı kurumlar olarak da ele alındığını ortaya koymaktadır. 20 Temmuz 1912'de çıkarılan "Evkaf Nezareti Merkez Teşkilatı ve Görevleri Hakkında Nizamname" ile vakıf kütüphaneleri tekrar Evkaf Nezareti'ne bağlanmış ve böylece Osmanlı döneminde kurulan tüm vakıf kütüphaneleri bu bakanlığın yönetimi altına alınmıştır (Anameriç, 2009, s. 46-47). Bu dönüşüm, Osmanlı'da bilginin denetim altına alınması ve modern devlet yapısına entegre edilmesi sürecinin bir parçası olmuştur. Bu süreç, işgal yıllarında kütüphanelerin, ulusal kimliğin inşasında bir mücadele alanı haline gelmesinin de arka planını oluşturmaktadır. Bu tarihsel zemin, kütüphanelerin işgal dönemindeki rolünü daha iyi anlamamızı sağlarken, konuyu Foucault ve Bourdieu gibi teorisyenlerin kavramlarıyla analiz etmek de bu kurumların entelektüel mücadelenin merkezindeki yerini ortaya koymaktadır.

Bu entelektüel mücadelenin ve bilgi üzerindeki denetim arayışının kökleri, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yürütülen modernleşme çabalarına dayanmaktadır. Bu dönemde, İstanbul'un farklı noktalarına dağılmış kütüphane koleksiyonlarını bir araya getirme çabaları; kitapların fiziki açıdan korunmasını iyileştirme, hazırlanan Devr-i Hamidi Fihristleri gibi kataloglar (Değer, 2019) aracılığıyla kapsamlı bir kitap envanteri oluşturma ve bilgiye erişimi daha sistematik hale getirme amacı taşımaktaydı. Bu çabalar kapsamında hem koleksiyonların fiziksel bütünlüğü sağlanmış hem de bazı kütüphanelerin tamirati gerçekleştirilmiş ve modernleşme çabaları kapsamında elektrik sistemleri kurulmuştur. Ayrıca bilginin düzenlenmesi ve erişimin kolaylaştırılması adına ihtisas kütüphaneleri oluşturulmuş ve her bir kütüphane belirli bir disipline odaklanacak şekilde yeniden yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda, dönemin bilgi tasnif anlayışına uygun olarak Ragıp Paşa Kütüphanesi Edebiyat Bilimleri, Nuruosmaniye Kütüphanesi Tarih Bilimleri, Köprülü Mehmed Paşa Kütüphanesi Matematik ve Doğa Bilimleri ve Hekimoğlu Ali Paşa, Murad Molla ve Fatih Kütüphaneleri İslami ilimler alanlarına tahsis edilmiştir (Erünsal, 2017, s. 601).

Bununla birlikte, cami ve medreselerde yer alan küçük çaplı koleksiyonların korunabilmesi amacıyla merkezi bir yapı oluşturma çabaları da sürdürülmüştür. Bu kapsamda, çok sayıda el yazması ve nadir eser Sultan Selim'de kurulan Kütüphane-i Umumi'de (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü,

2015)¹ toplanmıştır (Anameriç, 2012, s. 15-16). Bu süreç, Osmanlı'nın son döneminde bilgiye erişimi daha sistematik hale getirme ve kültürel mirası organize bir şekilde muhafaza etme yönündeki politikalarının bir yansımasıdır. İhtisas kütüphanelerinin kurulması ve el yazmalarının merkezi bir sistem içinde muhafaza edilmesi, Osmanlı Devleti'ndeki bilgi organizasyonunun modernleşme yönündeki dönüşümünü göstermesi açısından önem arz etmektedir.

1900'lü yılların ilk çeyreği, Osmanlı Devleti ve Türk toplumu için siyasi ve askeri mücadelelerin yanı sıra, derinleşen ekonomik ve sosyal zorlukların da yaşandığı bir dönem olmuştur (Ahmad, 2013, s. 19-21). Kesintisiz süren savaşlar ve işgal süreci, devletin yeniden yapılanmasını zorunlu kılmış, bu kapsamda toplumsal altyapının güçlendirilmesine yönelik girişimler hız kazanmıştır. Siyasi bağımsızlığın yanı sıra entelektüel ve kültürel bağımsızlığın da sağlanması hedeflenmiş, bu doğrultuda kütüphaneler gibi kültürel kurumların yeniden inşası ve geliştirilmesi önem kazanmıştır. Nitekim Millî Mücadele'nin en zorlu günlerinde dahi, Sivas'ta bir Numune Kütüphanesi kurulması girişimi ve Anadolu'da Yenigün gazetesinde bu durumun "kütüphanesizliğin derdi memleketimizde cidden şayan-ı dikkat..." ifadeleriyle (Anadolu'da Yenigün, 1921, s. 2) duyurulması, yaşanan mali sıkıntıya rağmen kültürel altyapıya verilen önemi gözler önüne sermektedir. Bu süreçte, 1912 yılında İzmir Milli Kütüphanesi'nin kurulması ve 1927'de Trabzon Milli Kütüphanesi'nin açılması (Anameriç, 2012, s. 30) gibi örnekler de kütüphanelerin ulusal kimliğin inşasında ve kültürel sürekliliğin sağlanmasında birer dayanak noktası olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Bağımsız kütüphane binalarının inşa edilerek halkın kullanımına açılması, Osmanlı Devleti'nin son döneminde bilginin organizasyonu ve kültürel sermayenin aktarımında yeni bir dönemin başlangıcını simgelemektedir (Karatepe, 1995, s. 86-87). Bu gelişmeler, işgal altındaki İstanbul'da kütüphaneler üzerine yürütülen tartışmaların münferit bir kaygıdan ibaret olmadığını göstermekte, kültürel direnişin entelektüel bir olgu olmaktan çok, somut yapılar üzerinden de sürdürüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla, kütüphanelerin ulusal kimlik inşasında oynadığı rol, basındaki söylemlerde olduğu gibi, somut mekânsal dönüşümlerle desteklenmek istenmiştir. Söz konusu mekânsal ve kurumsal dönüşümler, devletin reform çabalarının yanı sıra, entelektüel çevrelerin ve kamuoyunun aktif bir şekilde katıldığı tartışmalarla da şekillenmiştir. Özellikle işgal dönemiyle birlikte daha görünür hale gelen bu süreçte basın, kütüphanelerin mevcut durumunu, bilgiye erişimde yaşanan sıkıntıları ve kültürel mirasın korunmasına yönelik endişeleri kamuoyuna aktaran araçlardan biri olmuştur. Nitekim İstanbul basını, işgal altındaki şehirde siyasi olayları yansıtan bir mecra olmakla birlikte, kültürel ve entelektüel mücadeleyi de dile getirmiştir. Kütüphanelerle ilgili haberler, bu kurumların fiziksel varlıklarına yönelik tehditlerin yanında bilginin kim tarafından kontrol edildiği, nasıl organize edildiği ve kime erişim sağladığı sorularını da gündeme getirmiştir.

1 Bkz. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, İstanbul Bayezid Devlet Kütüphanesi: Yazma Eser Kütüphaneleri (2015). <https://beyazit.yek.gov.tr/>

Kuramsal Çerçeve

Bilginin ve kültürel mirasın anlamı üzerine yapılan bu tartışmalar, Michel Foucault ve Pierre Bourdieu'nün kavramsal araçlarıyla analiz edildiğinde, kütüphanelerin birer kitap deposu olmaktan öte iktidar ve sermaye alanı olduğu daha net anlaşılabilir. Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisi perspektifinden bakıldığında, işgal dönemi basınında kütüphanelere yönelik tartışmalar, eserlerin fiziken korunmasının yanında, kültürel hegemonya ve epistemolojik mücadele ekseninde de şekillenmektedir. Foucault'nun Discipline and Punish ve Archaeology of Knowledge eserlerinde vurguladığı gibi, bilgi daima iktidarın içinden geçerek yeniden üretilmekte, dolayısıyla kütüphaneler de bu iktidar-bilgi diyalektiğinin tarihî bir örneğini sunmaktadır (Foucault, 1991, 2002).

Bu yaklaşım, sadece Osmanlı coğrafyası bağlamında değil, savaş ve işgal koşulları altındaki diğer coğrafyalarda yapılan çalışmalarda da karşılık bulmaktadır. Örneğin İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali altındaki Fransa'da kütüphanelerin durumu üzerine çalışan Martine Poulain (2008), kütüphanelerin bir denetim mekanizmasına dönüştüğünü, belirli eserlerin sansüre uğradığını ve koleksiyonlara el konulduğunu belirtmektedir. Benzer şekilde, Varşova'daki kütüphanelerin tahribatını inceleyen Jacek Kordel (2022), kütüphanelerin hedef alınmasının tesadüfi olmadığını, bunun ulusal belleği silmeye yönelik bilinçli bir strateji olduğunu belirtmektedir.

Pierre Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı çerçevesinde ise bu çalışmada, kütüphanelerin bir toplumun bilgi üretme kapasitesini belirleyen ve toplumsal konumu yeniden üreten alanlar olarak değerlendirilmesine olanak tanır. Bourdieu'ye göre kültürel sermaye, bireylerin eğitim ve entelektüel pratikler yoluyla edindikleri bir güç kaynağıdır. (Bourdieu, 1986; Swartz, 1997). Bu bağlamda, işgal altındaki İstanbul'da Ali Emiri Efendi gibi aktörlerin çabaları, Bourdieu perspektifi ile bireysel kültürel sermayenin, kurumsal zafiyetler karşısında nasıl kolektif bir hafıza direnişine dönüşebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla bu çalışma, kütüphaneleri Poulain ve Kordel'in işaret ettiği gibi birer politik mücadele alanı olarak ele alırken, analizi Foucault ve Bourdieu'nün teorik bakış açısından geçirerek İstanbul örneğinin özgünlüğünü ortaya koymayı hedeflemektedir.

Amaç, Kapsam ve Yöntem

Bu makale, işgal altındaki İstanbul basınında kütüphanelerin nasıl ele alındığını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu analizle, bilginin nasıl yönetildiği, kültürel mirasın nasıl şekillendiği ve ulusal kimliğin inşasında hangi söylemlerin üretildiği irdelenmiştir. Çalışmanın kapsamı, tarihsel bağlam olarak İşgal Dönemini (1918-1923) temel almakla birlikte, analiz edilen metinler, kütüphanelere dair tartışmaların basında (İstanbul basını) yoğunluk kazandığı 1921 ve 1922 yılları ile sınırlandırılmıştır.

Bu amaç doğrultusunda, çalışma aşağıdaki temel sorulara yanıt aramaktadır:

- İşgal dönemi İstanbul basını, kütüphaneleri hangi temel sorunlar, tehditler ve kavramlar etrafında tartışmıştır?
- Kütüphaneler, basındaki söylemler aracılığıyla kültürel direnişin ve ulusal kimlik mücadelesinin bir unsuru olarak nasıl konumlandırılmıştır?
- Foucault'un bilgi-iktidar ilişkisi ve Bourdieu'nün kültürel sermaye yaklaşımı, dönemin basınında kütüphanelere atfedilen rolü anlamak için nasıl bir analitik çerçeve sunmaktadır?

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan ve metinleri üretildikleri tarihsel bağlam içinde analiz etmeyi esas alan tarihsel söylem analizi kullanılmıştır. Bu yöntem, belirli bir tarihsel bağlamda üretilen metinleri kullandıkları dil, ürettikleri anlamlar ve inşa ettikleri sosyal gerçeklikler açısından da incelemeyi hedefler (Wodak ve Meyer, 2009, s. 16). Bu doğrultuda, çalışma kapsamındaki gazetelerde yer alan metinlerde kütüphanelerin nasıl temsil edildiği, hangi sıfatlar ve kavramlarla tanımlandığı, hangi sorunların öne çıkarıldığı ve bu söylemlerin arkasındaki ideolojik duruşlar analiz edilmiştir. Analiz sürecinde, Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisi ve Bourdieu'nün kültürel sermaye yaklaşımı, basındaki söylemlerin altında yatan iktidar ilişkilerini ve entelektüel mücadeleleri yorumlamak için teorik bir mercek olarak kullanılmıştır. Böylece, İstanbul özelinde yürütülen bu analiz, savaş ve işgal gibi olağanüstü koşullar altında kültürel kurumların yaşadığı dönüşümü ve karşılaştığı tehditleri daha geniş bir karşılaştırmalı perspektifle anlama çabasına da bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

İstanbul Kütüphaneleri

İşgal altındaki İstanbul'da kütüphanelerin durumu, basında yer alan haberlerde fiziksel tahribat ve ödenek yetersizliklerinin yanı sıra şehrin entelektüel geleceğini ilgilendiren bir varoluş kaygısı üzerinden de tartışılmıştır. Nitekim İstanbul basınında yer alan analizler, bir yandan kütüphanelerin sahip olduğu kıymetli mirasa ve bu mirasın karşılaştığı tehditlere dikkat çekerken, diğer yandan kurumsal zafiyetin yarattığı boşluğu doldurmaya çalışan Ali Emiri Efendi gibi şahsiyetlerin bireysel çabalarını da bu tehditlere karşı bir direniş örneği olarak gündeme getirmiştir. Dolayısıyla yürütülen tartışmalar, teknik bir onarım talebi olmanın ötesine geçmiş, bilginin kim tarafından korunduğu ve kimin denetiminde olduğu gibi temel sorular etrafında şekillenmiştir.

Kurumsal Yetersizlik ve Kültürel Mirasın Korunması Sorunu

Dönemin basınında, kütüphanelerin bilgi depolama merkezleri olmasının dışında, toplumun kültürel gelişimini yönlendiren ve entelektüel mirası koruyan yapılar olduğuna işaret edilirken, bu kurumların yetersizliğinin, bilginin düzenlenmesi,

aktarılması ve erişilebilirliği açısından büyük bir boşluk yarattığı da belirtilmektedir. Ayrıca, eğitim seviyesinin ve kültürel kapasitenin belirleyicisi olarak kütüphane ve akademik kurumların niteliği gösterilmekte, Avrupa'daki ülkelerde bir toplumun eğitim düzeyini anlamak için bu yapıların varlığına bakıldığı vurgulanmaktadır. Bu noktada, kütüphaneler, bilginin kime nasıl ulaştırılacağına belirlendiği ve toplumsal hiyerarşiyi yansıtan yapılar olarak görülmektedir. İstanbul basınında kütüphanelerin tartışma konusu hâline gelmesi, bir eksiklik eleştirisinden ziyade, bilginin kim tarafından üretildiği ve kimler tarafından erişilebilir kılındığı sorunsalını da içermektedir. İstanbul'un her gün ve her saat ziyaret edilen kütüphaneleri, dönemin entelektüel çevreleri tarafından toplumun kültürel bağımsızlığının korunması açısından kritik görülmüş ve bilgi üzerindeki kontrol meselesiyle ilişkilendirilmiştir.

Dönemin entelektüel çevrelerinin bu görüşleri, Tevhid-i Efkâr gazetesinde yayımlanan "İstanbul Kütüphaneleri" başlıklı haberde somutlaşmıştır (İstanbul Kütüphaneleri, 1921, s. 2). Bu haberde, İstanbul'un tarih boyunca ilim ve irfan hayatındaki merkezi konumuna rağmen, kütüphaneler ve kütüphanecilik alanındaki yetersizlikler ele alınmaktadır. Şehir, Türk ve İslam dünyasının kültür merkezi olarak anılsa da dönemin basınında çağın ilmî kurumlarına sahip olması gerekirken ne Darülfünun'un ne de halkın geniş çapta istifade edebileceği modern bir kütüphane veya konferans salonunun bulunmadığı vurgulanmaktadır. Süleymaniye Kütüphanesi'nin barındırdığı kıymetli eserler ve Darülfünun'da okutulan dersler örnek gösterilerek, bu eleştirilerin yalnızca bir yorum değil, somut bir tespit olduğu ifade edilmektedir.

Mütareke Dönemi'nde yayımlanan bu yazıda, İstanbul'un Doğu ve Batı'daki hiçbir şehirle kıyaslanamayacak derecede kıymetli bir yazılı mirasa sahip olduğu vurgulanmaktadır. Fransa'nın "Kütüphane-i Milliyesi", İngiltere'nin "British Museum"u gibi dünya çapındaki büyük kütüphaneler ile İstanbul'daki Nuruosmaniye, Süleymaniye ve Ayasofya kütüphanelerinin rekabet edebilecek bir düzeyde olduğu belirtilmektedir. Haber metninde, kütüphanelerin kurumsal altyapılarına dair bir değerlendirmeden ziyade, koleksiyon zenginliği esas alınarak Batı'daki örnekleriyle bir karşılaştırmaya gidildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu iddialı kıyaslama, bir yandan Osmanlı entelektüel mirasının büyüklüğünü ortaya koyarken, diğer yandan dönemin kültürel sermayesinin uluslararası ölçekte nasıl konumlandırıldığını da yansıtmaktadır. Bununla birlikte, 20. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve toplumsal çöküş, kültürel mirasın korunmasını da sekteye uğratmıştır. Nitekim, söz konusu yazıda yer alan "Esbab-ı sukutumuzu idrak ettiğimiz bir zamanda, kütüphane ve kitap ne olduğunu bilmediğimizden dolayı binlerce asar-ı medeniyet ve tarihiyemiz mahvolup gitmektedir" ifadesi, yaşanan durumun büyük bir kültürel kayıp olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Aynı yazıda yer alan "pek şanlı tarihimizden bize intikal etmiş yegâne yadigâr olan kitaplarımız kısmen raflarda rutubetten çürüyüp yıpranıyor, kısmen kurdalara yem oluyor ve kısmen de zayi oluyor" (İstanbul Kütüphaneleri, 1921, s. 2) ifadeleri, bu çöküşün kültürel boyutunu gözler önüne sermektedir. Habere göre,

Evkaf Nezareti'nin yetersiz yönetimi, müfettişlerin görevlerini yerine getirmemesi ve kitapların sistemsiz bir şekilde muhafaza edilmesi, tarihten devralınan entelektüel mirasın korunamamasına neden olmuştur.

Basına yansıyan somut olay, kütüphanelerdeki tahribatın boyutlarını belgelemekle kalmamış aynı zamanda mevcut bürokratik yapının bu mirası korumakta yetersiz kaldığı gerçeğini de kamuoyunun dikkatine sunmuştur. Bu durum, bilginin sistematik olarak kaybolmasının veya düzenlenememesinin, toplumsal hafıza ve ulusal kimliğin sürdürülebilirliği için büyük bir tehdit oluşturduğu yönündeki tespiti de beraberinde getirmektedir. İşte bu tehdit ortamı, Ali Emiri Efendi gibi şahsiyetlerin bireysel entelektüel çabalarının, kurumsal yetersizliğin karşısında nasıl bir kültürel direniş oluşturduğunu göstermektedir.

Bireysel Girişimler: Ali Emiri Efendi Örneği

İstanbul'daki kütüphanelerin önemi ve korunması meselesi, mevcut koleksiyonların muhafazasıyla sınırlı kalmamış, bireysel girişimler de kültürel mirasın devamlılığı açısından kritik bir rol oynamıştır. Mütareke Dönemi'nde basında Osmanlı entelektüel mirasının korunamamasına yönelik eleştiriler sürerken, bu mirası yaşatma ve gelecek nesillere aktarma konusunda bazı isimler ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, Ali Emiri Efendi'nin Millet Kütüphanesi'ni kurma çabaları, kişisel bir girişim olmaktan öte, Osmanlı'nın çöküş döneminde bireysel bir kültürel direniş örneği teşkil etmiştir. Nitekim bu direnişin somut bir ürünü olan Millet Kütüphanesi, Osmanlı'nın kültürel mirasını koruma ve gelecek nesillere aktarma çabalarının önemli bir simgesi olarak öne çıkmaktadır. Kütüphaneye ev sahipliği yapan ve 1699-1700 yıllarında Şeyhülislam Seyyid Feyzullah Efendi tarafından Dârülhadis olarak inşa edilen yapı, zamanla Feyziye Dârülhadi ve Feyziye Medresesi isimleriyle anılmış ve nihayetinde Millet Kütüphanesi olarak Osmanlı bilgi mirasının sürekliliğini sağlayan mekânlardan biri hâline gelmiştir (Millet Yazma Eser Kütüphanesi, 2025; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2025).

Ali Emiri Efendi'nin bireysel çabaları, Osmanlı'nın son döneminde devlet eliyle yürütülen kurumsal düzenlemelerin dışında, entelektüel mirasın korunmasında bağımsız aktörlerin de etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerinde görev yaptıktan sonra emekli olan Ali Emiri Efendi, farklı şehirlerden topladığı nadir eserleri İstanbul'a getirerek Beyazıt'ta bulunan iki katlı evinde muhafaza etmeye başlamıştır. 1908 yılında kırk sandığı aşan kitap koleksiyonuyla İstanbul'a gelen Ali Emiri, padişah divanları, Osmanlı tarihleri, fermanlar, şuarâ tezkireleri ve tek nüshası bulunan nadir eserlerden oluşan 16.000 ciltlik koleksiyonunu bağışlayarak, 17 Nisan 1916'da Millet Kütüphanesi'ni kurmuştur (Işın, 2007, s. 30). Kütüphane, Ali Emiri Efendi'nin vefatına kadar "Fatih Kütüphanesi" adı altında hizmet vermiş ve kendisi de buranın nâzırlığını üstlenmiştir. Koleksiyonun en kıymetli eserlerinden biri ise Türk dilinin ilk sözlüğü olan ve tek yazma nüshası bulunan Kâşgarlı Mahmud'un "Divânü

Lügati't-Türk" adlı eseri olmuştur (Tayşi ve Ülker, 2020). Bu eseri otuz altın karşılığında satın alarak kütüphaneye kazandıran Ali Emiri, bir koleksiyoncu olmasının yanı sıra, Türk kültür mirasının koruyucularından biri olarak anılmıştır.

Millet Kütüphanesi'nin kuruluş süreci, bireysel çabaların kültürel hafızanın korunması ve aktarılmasındaki önemini açıkça ortaya koymaktadır. Ali Emiri Efendi'nin kütüphane kurma girişimi, Osmanlı bilgi mirasını muhafaza etme amacının yanı sıra, entelektüel sermayenin toplum içinde nasıl yeniden üretildiğine dair güçlü bir örnek teşkil etmiştir. Bu yönüyle Millet Kütüphanesi, millî kimliğin korunmasına yönelik bir direnç unsuru olarak görülebilir. Bununla birlikte, Ali Emiri Efendi'nin bu girişimi kültürel bir misyon olmanın yanı sıra, devlet tarafından da takdir edilmiştir. Yemen Heyet-i Islahiyesi riyasetinden emekli olan Ali Emiri Efendi, Feyziye-i Millet Kütüphanesi Nazırı olarak birinci rütbeden Maarif Nişanı ile ödüllendirilmiştir (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubî Kalemi (MF. MKT), 1240/94.). Bu ödül, Osmanlı entelektüel mirasının korunmasına yönelik bireysel girişimlerin toplum içinde olduğu kadar, devlet nezdinde de değer taşıdığını göstermektedir.

Yeni Şark gazetesinde yer alan bir haberde, Ali Emiri Efendi'nin Millet Kütüphanesi'ni zenginleştirmek amacıyla bazı vakıf kütüphanelerinin koleksiyonlarını kendi kütüphanesine naklettiği belirtilmektedir. Bu girişim, bireysel bir çabanın yanı sıra, 1917-1918 yıllarında İstanbul kütüphanelerinin birleştirilmesi yönünde başlatılan daha geniş çaplı bir düzenleme hareketinin bir parçası olmuştur. Özellikle harap durumda bulunan bazı kütüphanelerin koleksiyonlarının, uygun fiziksel koşullara sahip kütüphanelere taşınarak korunması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, Feyzullah, Veliyuddin Carullah (Efendi), Reşid Efendi ve Pertev Paşa gibi önemli şahsiyetlerin koleksiyonlarının bir araya getirilmesi, Osmanlı'nın son dönemindeki kitap muhafaza ve kütüphane organizasyonu çabalarının önemli bir örneğini teşkil etmektedir. Bu süreç, kitapların korunması açısından olduğu kadar, Osmanlı bilgi sisteminin sürekliliğini sağlama ve modern bir kütüphane anlayışının inşası açısından da önemlidir. Ali Emiri Efendi'nin kütüphane kurma süreci, ayrıca kültürel mirasın korunması ile bürokratik düzenlemeler arasındaki gerilimleri açığa çıkaran bir mücadele alanına da dönüşmüştür. Haberde, Millet Kütüphanesi'nin Bursa'ya taşınacağı, Evkaf Nezareti nezdinde bu konuda bir başvurunun bulunduğu ve kütüphanenin henüz resmî olarak vakfedilip tescil edilmediği ifade edilmektedir. Bu iddialar, Ali Emiri Efendi tarafından büyük tepkiyle karşılanmış, kendisi bu haberleri dergisinde tekrar yayımlamış ve bazılarını oldukça sert yanıtlar vermiştir (Cunbur, 1990, s. 244-247).

Ali Emiri Efendi'nin Evkaf Nezareti'nin müdahalelerine karşı koleksiyonunu merkezi otoriteden bağımsız şekilde yönetme çabası, basına yansıyan bu bürokratik gerilim ışığında değerlendirildiğinde, kişisel bir girişim olmanın ötesinde, bilginin kimler tarafından kontrol edileceğine dair bir iktidar mücadelesinin göstergesi olarak da okunabilir. Zira koleksiyonların idaresini elinde tutan otorite, aynı zamanda kültürel

hafızanın hangi unsurlarının korunacağına ve bilginin nasıl bir tasnif sistemiyle geleceğe aktarılacağına karar verme erkini de elinde bulundurmaktadır. Ali Emiri Efendi'nin, kütüphane koleksiyonlarını koruma ve birleştirme sürecinde karşılaştığı bürokratik engeller ve kütüphanenin yasal statüsü ile geleceğine dair basında yer alan iddialar, bilginin bir arşiv meselesi olmaktan çok, denetim ve kontrol meselesi olduğunu göstermektedir.

Kaynakların toplanma sürecinde, Ali Emiri Efendi'nin kütüphanesindeki kitapları sayıca çoğaltmaktan ziyade, her bir eseri özenle seçerek ve değerini takdir ederek biriktirdiği görülmektedir. Bu titiz yaklaşım, onun rastgele bir koleksiyon oluşturmadığını aksine bilgi ve kültürel mirasın bilinçli bir şekilde muhafaza edilmesine yönelik sistematik bir çaba içinde olduğunu göstermektedir. Padişah divanları, şuarâ tezkireleri ve Osmanlı vakayinameleri gibi belirli kategorilerdeki yoğunlaşması ve eksik kısımlarını tamamlamak adına bizzat istinsah ettiği Kemal Paşazade'nin Osmanlı Tarihi gibi eserler örnek alındığında, Ali Emiri Efendi'nin yalnızca tek tek kitap toplamakla kalmayıp, belirli temalar veya alanlara yönelik koleksiyonlar oluşturma çabasında olduğu ve eserleri bazen bizzat kopyalayarak muhafaza ettiği anlaşılmaktadır (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2007).

Ali Emiri Efendi, çocukluk yıllarında başlayan kitap tutkusunu ve eline geçen her kuruşu bu uğurda harcadığına dair hatırasını, "Tarih ve Edebiyat" adını verdiği mecmuasında şöyle anlatmaktadır

"Bende kitap merâkı dokuz yaşında hâsıl olmuştur: Bugün tam altmış senedir ne gecem gece ne gündüzüm gündüzdür, ömrüm kâmilen bu merâk arkasında koşmuştur. Şöyle ki: Diyarbekir'de bundan beş altı yüz sene evvel tamâm 1.040.000 cildi hâvî bir kütübhâne bulunduğunu pederim ve akrabalarım bana hikâye ederlerdi. Çocukluk bu ya; böyle milyonluk bir kütübhâne meydâna getiremezsem bile karınca kaderince hiç olmazsa onbeş, yirmi bin cildlik bir kütübhâne meydâna getirebilirim ya, diyerek dokuz yaşından şimdiye kadar tam altmış sene oluyor elime ne kadar para geçerse kâmilen kitâb almağa hasr u tahsis etmeği Cenâb-ı Hak ile ahd u misâk eyledim. İşte o târihten beri kitab almağa başladım. Bundan altı sene evvel kitâblarıma bir göz gezdirdim, onbin cild mikdarından ziyade olduğunu tahmîn ettim ve zaten "kalu belâ"dan beri millet nâmına vakfetmiş olduğum bu kitâbları enzâr-ı umûmiyeye vaz'etmeğe karâr verdim. Yârân-ı kirâmım hâneme gelip mütâlaaya başladılar. Fakat ahşab binâlara mülâsık olması yüzünden Hudâ negede bir harîk vuku' bulursa dünyalar değen bu kitâbların bir daha yerine konulamıyacağını yârân-ı kirâmım kemâl-i teessüfle ihtâr ettiler." (Cunbur, 1990, s. 239-240)

Bu titiz birikim süreci sonucunda, Ali Emiri Efendi'nin kütüphanesindeki birçok eserin nadir ve yüksek değere sahip olduğu anlaşılmaktadır (Emiri, 2020, s. 79). Bu tasnif ve tercih hassasiyeti, Millet Kütüphanesi'ni şahsi bir koleksiyon olmaktan çıkarıp, Osmanlı kültür tarihinin sistematik bir envanteri ve hafıza merkezi niteliğine büründürmüştür. Ali Emiri Efendi'nin bu tutumu, koleksiyonculuğu geçmişe duyulan nostaljik bir bağ olmaktan ziyade, kültürel devamlılığı hedefleyen bilinçli bir inşa sürecine dönüştürmüştür.

Ali Emiri'nin bu çabaları ve kurduğu Millet Kütüphanesi'nin önemi, dönemin üst düzey devlet yetkililerinin de dikkatini çekmiştir. Yine basında çıkan bir başka haberde, Millet Kütüphanesi'nde gerçekleştirilen önemli bir toplantıya yer verilmektedir. Şeyhülislam Efendi başkanlığında, dâhiliye, hariciye, maarif ve şehremini vekilleri ile çeşitli isimlerden oluşan özel bir encümenin bu toplantıda bir araya geldiği belirtilmektedir. Encümen, Millet Kütüphanesi'nde ikinci toplantısını gerçekleştirmiş ve burada İslam tarihine dair kıymetli eserlerin sergilendiği müze salonuna değinilmiştir (Millet Kütüphanesi'ndeki toplantı, 1921, s. 2).

1922 yılında yayımlanan *"Millet Kütüphanesi"*, *"Arapça Kitaplar Tescil Edildi, Ali Emiri Efendi'nin Muharririmize Beyanatı"* başlıklı bir başka haberde (*"Millet Kütüphanesi"*, 1922, s. 2), dönemin önde gelen kütüphanecilerinden biri olarak kabul edilen Ali Emiri Efendi'nin açıklamalarına yer verilmiştir. Haberde, Ali Emiri Efendi tarafından vakfedilen Arapça kitapların "zapt ve tespitin" tamamlandığı bildirilmektedir. Bir gazeteci, Mebânî-i Hayriyye Müdürü Esad Bey ve kitapların muhafazasıyla görevli Hüsameddin Efendi huzurunda Ali Emiri Efendi ile görüşerek, kitapların vakfı ve tescili konusunda yayılan farklı rivayetlerin doğruluğunu sormuştur. Ali Emiri Efendi, Şeyhülislam-ı esbak Hayri Efendi'nin, görevde bulunduğu dönemde, 20 bin kitabın yangın ve diğer afetlerden korunması amacıyla Fatih'teki kütüphaneye kabul edildiğini ifade etmiştir. Açıklamalarında, dört yıl sonra Evkaf Nezareti'ne bir yazı göndererek defterlerin ve ciltlerin yıprandığını, bu nedenle kitapların vakfedilip tescil edilmesini ilk kez kendisinin teklif ettiğini belirtmiştir. Ayrıca, bu teklifin Mebânî-i Hayriyye Müdürü Esad Bey tarafından da tasdik edildiğini ve belgelerin hâlâ mevcut olduğunu vurgulamıştır. Ali Emiri Efendi, kütüphanesinin geleceğiyle ilgili kaygılarını da dile getirerek, hayatta olduğu sürece mirasçıları bulunduğunu, ancak vefatından sonra kitaplar üzerinde hak iddia edilmesinin önüne geçmek için bir komisyon kurulmasını ve kitapların tescil edilmesini sağlamak amacıyla Evkaf Nezareti'ni uyardığını ifade etmiştir. Nitekim Ali Emiri Efendi'nin bu haklı talebi nezaret nezdinde karşılık bulmuş ve Kilisli Muallim Refet Bey'in başkanlığında bir komisyon oluşturulmuş, Arapça kitapların zapt ve tescili için resmi işlemler başlatılmıştır. Ancak, bu süreç bürokratik engellere takılmış ve Şeyhülislam Nuri Efendi döneminde Evkaf Nezareti, kitapların tescili için 150 liralık bir masraf gerektiğini bildirmiştir. Buna karşılık Ali Emiri Efendi, *"150 bin liralık kitap vakfedildiği halde bir de 150 lira tescil masrafı ödensin, olur mu?"* diyerek bu evrakları bir süre bekletmiştir. Sonuç olarak, Evkaf Nezareti tarafından Hüsameddin Efendi

kitapların zapt ve tescili için görevlendirilmiş, Arapça kitapların fihristinin düzenlenmesi tamamlanmış ve 4.200'den fazla kitabın kaydı çıkarılmıştır (Millet Kütüphanesi, 1922, s. 2).

Ali Emiri Efendi'nin kütüphanesinin tescil süreci gibi olaylar, kültürel mirasın korunmasının hukuki ve bürokratik bir mücadele alanına dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu tartışmalar, sadece kitapların korunması meselesiyle sınırlı kalmamış, bilginin nasıl düzenleneceği, kimler tarafından yönetileceği ve erişim koşullarının nasıl belirleneceği gibi temel iktidar soruları etrafında şekillenmiştir. Bu bağlamda, kitapların korunması için sürdürülen bu çabalar, bir bireyin kişisel mirasına dair olmakla birlikte, Osmanlı entelektüel mirasının geleceğe nasıl aktarılacağına ilişkin daha geniş bir tartışmanın parçası olmuştur.

Batı Kaynaklı Eserlere Erişim ve Yeni Bir Kütüphane (Kitabevi) Modeli

İstanbul'daki kütüphanelerin gelişimi, Osmanlı entelektüel mirasının muhafaza edilmesi kadar, Batı ile artan kültürel temasların bilgiye erişim pratiklerini nasıl dönüştürdüğünü izlemek açısından da önemlidir. Özellikle Beyoğlu (Pera) bölgesinde yoğunlaşan gayrimüslim ve Levanten nüfusun yanı sıra Osmanlı aydınlarının da Batı dillerindeki kaynaklara duyduğu ihtiyaç, geleneksel vakıf kütüphanelerinden farklı, ticari ve modern bir kütüphanecilik anlayışının da tartışılmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönüşümün basına yansıyan en somut örneklerinden biri, Akşam gazetesinde "Şarkın En Büyük Kütüphanesi" başlığıyla tanıtılan "Libreri Mondiyal" girişimidir. Söz konusu haber, dönemin okuyucu profilinin değişen taleplerini ve yabancı neşriyata ulaşma arzusunu görünür kılması bakımından dikkate değerdir. Haberde, İstanbul'daki kütüphanelerle ilgili önemli bilgiler paylaşılmakta ve Fransızca kitaplara yönelik artan ilgi vurgulanmaktadır. İstanbul'da Fransızca kitap bulmanın oldukça zor olduğu ve eserlerin çoğunlukla Avrupa'dan temin edilmek zorunda kaldığı, bu durumun okuyucular için önemli bir engel teşkil ettiği belirtilmektedir. Ancak, Beyoğlu'nda yeni açılan bu yeni kitabevinin bu sorunu gidererek İstanbul'daki en kapsamlı koleksiyonlardan birine sahip olduğu ifade edilmektedir. Haberde şu ifadeler yer verilmektedir:

Beyoğlu'nda yeni açılan 'Libreri Mondiyal' bütün bu müşkülâtı izale etmiştir. 'Libreri Mondiyal'; İstanbul'da en çok kitap bulunduran yegâne kütüphane olduğundan hem arzu edilen cild derhal bulunabiliyor, hem de yalnız posta ücretininin zimmeti ile satın alınabilir. Bundan başka yeni kütüphane vasi olduğundan herkes her zaman ziyaret ederek yeni neşriyattan muntazaman haberdar oluyor. (Şarkın En Büyük Kütüphanesi, 1921, s. 2)

Bu ifadeler, bireysel okur ilgisinin yanı sıra, entelektüel çevrelerde bilgi kaynaklarının Batılılaşma süreciyle nasıl çeşitlendiğini göstermesi açısından da dikkat çekicidir.

Haberde ayrıca, kütüphanenin (kitabevinin) yayımladığı son fihristin roman, tiyatro, tarih ve felsefe gibi pek çok farklı disiplinde yeni eserler içerdiği ve özellikle Fransızca eserlerden istifade eden Türk okuyucularının bu imkândan yararlanmalarının önem taşıdığı vurgulanmaktadır. Yazının sonunda, bu yeni kütüphanenin (kitabevinin) sunduğu olanakların göz ardı edilmemesi gerektiği ve burada yapılan çalışmalardan haberdar olmanın entelektüel gelişim açısından önemli olduğu tavsiye edilmektedir. Bu gelişmeler, dönemin entelektüel ortamında Fransız kültürel sermayesinin artan etkisini ve İstanbul'un bilgi sisteminde Batılı kaynaklara yönelimin nasıl genişlediğini gözler önüne sermektedir. Batılı bilgi sistemlerine yönelimin bireysel bir tercihten öte, Osmanlı'nın kültürel dönüşüm sürecinin bir parçası olduğu anlaşılmaktadır.

Haberlerde yer alan bu gelişmeler ve Beyoğlu'ndaki yeni kütüphane (kitabevi) örneği, Osmanlı entelektüel çevrelerinde Fransız kültürel sermayesinin artan etkisini ve bilginin giderek Avrupa merkezli bir yapıya büründüğünü göstermektedir. Bu durum, kütüphanelerin kültürel değişimlerin taşıyıcısı olduğu gerçeğini de ortaya koymaktadır. Bu yönüyle Beyoğlu'ndaki bu yeni girişim, dönemin kültürel hegemonya ilişkilerinde Batılı bilgi sistemlerinin güçlenmesine katkı sağlayan bir alan olmuştur. Söz konusu gelişme, Osmanlı entelektüellerinin başvurduğu kaynakları çeşitlendirerek kütüphane koleksiyonlarının niceliksel artışının ötesinde, entelektüel yönelimin niteliksel bir dönüşüm geçirmesine de katkı sağlamıştır.

Kültürel Sermayenin Kamusallaşması: Bir Bağış Örneği

İstiklâl Mücadelesi'nin sürdüğü zorlu koşullarda, kişisel kütüphanelerin korunması kadar, bu birikimin kamu yararına sunulması da basında yankı bulan konulardan biri olmuştur. Bu eğilimin somut ve nitelikli bir örneği, Vakit gazetesinde yer alan ve Darülfünun müderrislerinden İzmirli İsmail Hakkı Bey'in koleksiyonunu vakfetmesini konu alan haberde görülmektedir. "İzmirli İsmail Hakkı Bey Kütüphanesi" başlığıyla yayımlanan haberde, İzmirli İsmail Hakkı Bey'in bağışladığı kıymetli kitap koleksiyonunun resmî olarak tescil edildiği bildirilmektedir. Haberde şu ifadelerle yer verilmektedir:

"Darülfünun müderrislerinden, Darülhikme-i İslamiye azasından İzmirli İsmail Hakkı Bey tarafından vakfedilen 3.400 nefis kitap Meclis-i Şer'i Âlice tescil edilmiştir. Mebânî-i Hayriyye Müdüriyeti, on bin lira kıymetinde tahmin olunan bu kitapları teslim etmiş ve kitapların Nuruosmaniye'de, İzmirli İsmail Hakkı Bey Kütüphanesi namına küşad olunacak daireye yerleştirilmesine karar vermiştir. (İzmirli İsmail Hakkı Bey Kütüphanesi, 1922, s. 2)

Haberin İstiklâl Harbi'nin en kritik dönemlerinden biri olan 1922 yılı başında yayımlanması, kültürel mirasın korunmasına verilen önemin savaş koşullarında dahi azalmadığını göstermektedir. Bu bağlamda, İzmirli İsmail Hakkı Bey'in 3.400 ciltlik bu büyük bağışı, dönemin konjonktürü dikkate alındığında, sadece şahsi bir hayır işi

olmanın ötesinde, kültürel birikimin işgal tehdidine karşı kurumsal güvence altına alınması çabası olarak yorumlanabilir. Bu bağış, bireysel girişimlerin entelektüel çevreleri aşarak, daha geniş bir toplumsal yapı içindeki entelektüel dönüşümü nasıl şekillendirdiğini de göstermektedir. Bu çerçevede, İzmirli İsmail Hakkı Bey'in kitap bağışı, bu mirasın sürdürülebilirliğini sağlama çabalarının önemli bir örneği olarak görülebilir. Zira bu girişim, şahsi kütüphanelerde biriken kültürel sermayenin, vakıf sistemi aracılığıyla kamusallaştırılarak toplumsal erişime açılmasını ve böylece entelektüel birikimin kurumsal bir hafızaya dönüştürülmesini simgelemektedir.

Vakıf Kütüphaneleri

Osmanlı Devleti'nde kütüphaneler, şahsi servetlerin kamu hizmetine sunulduğu vakıf sistemi aracılığıyla da kurulmuş ve entelektüel birikimin aktarımında merkezi bir rol üstlenmiştir. Ancak 19. yüzyılın sonlarından itibaren artan ekonomik krizler ve yönetsel zorluklar nedeniyle bu sistem işlevselliğini yitirmiştir. Bu durum, dönemin basınında vakıf kütüphanelerinin geleceğine dair tartışmaları alevlendirmiş ve dağınık yapıdaki koleksiyonların merkezi bir sistem altında toplanması gerekliliğini gündeme getirmiştir.

Vakıf Kütüphanelerinin Tarihsel Fonksiyonu ve Sorunları

Kitaplar, bilginin muhafaza edilmesini sağlayan nesneler olduğu gibi, ilmî birikimin kuşaktan kuşağa aktarılmasına hizmet eden en önemli araçlardan biridir. İslam kültür ve medeniyetinde kitaba gösterilen büyük ilgi, bilginin vakıf sistemine dâhil edilerek kurumsallaştırılmasını sağlamış ve böylece vakıf kütüphanelerinin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Devleti'nde de bireysel koleksiyonların yanı sıra, genele hizmet eden kütüphanelerin büyük ölçüde vakıflar eliyle kurulduğu görülmektedir (Ateş, 2022, s. 820).

Osmanlı'da sosyal hizmetler büyük ölçüde hayırseverler tarafından kurulan vakıflar aracılığıyla yürütülmüş, bu bağlamda eğitim ve kültürel mirasın korunmasına yönelik faaliyetler de vakıf sisteminin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Vakıflar, şahsi servetleri sosyalleştirerek kamu hizmetine sunmuş ve böylece toplum hayatına ahlâki ve insani bir katkı sağlamakla birlikte, Osmanlı toplumunda sosyal adaletin sağlanmasına da aracılık etmiştir. Bu anlayışın doğal bir sonucu olarak toplumsal dayanışma kültürü, kütüphane faaliyetlerinde de etkisini göstermiş ve vakıf kütüphanelerinin kurulması bir gelenek haline almıştır (Avcı, 2021, s. 241). Bu çerçevede Osmanlı Devleti'nde vakıf kütüphaneleri, bilginin muhafazası ve eğitimin yaygınlaştırılması açısından merkezi bir rol üstlenmiş, özellikle medreselerle iç içe bir yapı oluşturarak, toplumun farklı kesimlerine entelektüel birikimi ulaştıran kurumlar haline gelmiştir. Ancak 19. yüzyılın sonlarından itibaren ve özellikle Mütareke Dönemi'nde vakıf gelirlerinin kesilmesi ve merkezi bir bütçe desteğinin bulunmaması, kütüphaneleri idari ve fiziki bir çöküşle

karşı karşıya bırakmıştır. Dolayısıyla bu dönemde vakıf kütüphaneleri ile ilgili basına yansıyan tartışmaların kökeninde, bu geleneksel modelinin işgal koşullarında işlevsiz hale gelmesi yatmaktadır.

Merkeziyetçilik Tartışmaları ve Reform Çabaları

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılar, vakıf sistemini doğrudan etkilemiş, 1845'ten 1919'a kadar çıkarılan çeşitli kanun ve nizamnamelerle bu sistemin düzeltilmesi için çaba sarf edilmişse de istenilen sonuç elde edilememiştir. Ekonomik krizler ve yönetsel zorluklar, vakıf gelirlerinin azalmasına yol açarak, eğitim ve kültür alanında faaliyet gösteren birçok kurumun işleyişini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde, işgal altındaki İstanbul'da basın organları zaman zaman sansüre de uğramıştır. Ancak, bu zorluklara rağmen faaliyetlerini sürdüren gazeteler arasında yer alan Tevhid-i Efkar, evkaf kütüphanelerinin durumuna dair önemli eleştirilerde bulunmuştur. Vakıf Kütüphaneleri başlığı altında yayımlanan bir yazıda, *"Vâkıflar, özellikle bu süreç içerisinde hayır için kurdukları ve işlettikleri hizmetlerden yavaş yavaş çekilme mecburiyetinde kalmış, kurumlar ve çalışanları ekonomik zorluklarla mücadele etmek zorunda kalmışlardır"* genel tespiti yapılarak, vakıf sistemindeki bu mali krizin kütüphanelerin işlevselliğini de tehdit ettiğine vurgu yapılmıştır. *"Vakıf Kütüphaneleri - Evkafın, Kitapları Bir Binada Cemedilemez mi?"* başlığıyla yayımlanan bu değerlendirme, vakıf kütüphanelerinin dağınık ve işlevsiz hale gelmesi karşısında merkezi bir organizasyon geliştirme ihtiyacını gözler önüne sermiştir (Vakıf Kütüphaneleri, 1922, s. 3). Bu durum, Osmanlı'nın vakıf sistemine dayalı bilgi üretim ve muhafaza modelinin, modernleşme ve mali zorluklar karşısında sürdürülebilirliğini yitirdiğine dair eleştirilerin yoğunlaştığı bir döneme işaret etmektedir.

Basına ve kamuoyuna da yansıyan bu reform ihtiyacının somut bir karşılığı olarak, Evkaf Nezareti kütüphanelerin düzenlenmesi ve eserlerin korunması adına kapsamlı bir çalışma yürütmüştür (Anameriç, 2019, s. 405-406), bu kapsamda Mebânî-i Hayriyye Müdüriyeti tarafından gerçekleştirilen kitap teftiş ve tescil işlemlerinin tamamlanmasıyla birlikte, kütüphanelerin envanter durumu da netleşmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda, son yıllarda Evkaf Nezareti tarafından satın alınan 9 bin cilt eser ile hayır sahipleri tarafından bağışlanan 2 bin cilt kitabın resmî defterlere kaydedilmediği tespit edilmiştir. Bu eksikliklerin giderilmesi için yetkililere gerekli talimatlar verilmiş, sanatsal, yazım ve tezhip açısından özel bir değere sahip olan bazı eserlerin ise Evkaf-ı İslamiye Müzesi'ne teslim edilmesi gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, her kütüphanede bulunan kitapların üçer nüsha şeklinde defterlere kaydedilmesi ve bu defterlerden birinin Mebânî-i Hayriyye Müdüriyeti'nde, diğerlerinin ise ilgili kütüphanelerde muhafaza edilmesi yönünde bir karar alınmıştır (Vakıf Kütüphaneleri, 1922, s. 3). Yapılan bu incelemeler neticesinde ayrıca, mevcut kütüphanelerde restorasyon ve cilt onarımına ihtiyaç duyan yaklaşık 20 bin eserin bulunduğu ve bu işlemlerin tamamlanmasının zaman alacağı ve ciddi bir bütçe gerektirdiği kaydedilmiştir. Bu durum, Evkaf Nezareti'ne

ait kitapların İstanbul'un farklı ve birbirinden uzak noktalarında yer alan yaklaşık 90 kütüphaneye dağılmış olmasından dolayı eserlerden yeterince istifade edilemediği tespitini de beraberinde getirmektedir. Bu gerekçeye dayanarak, Evkaf Nezareti kitapları merkezi bir yapıya taşımaya yönelik adımlar atmış ve vakıf koleksiyonlarını 24 binada toplamak üzere bir düzenleme yapmıştır. Evkaf kütüphanelerinde muhafaza edilen 100 binden fazla kitabın 7-8 bininin, Rus âlimlerinden Katanov'dan satın alınanlar da dâhil olmak üzere, yabancı dillerde ve Şark'a dair kıymetli bilgiler içerdiği belirtilmektedir (Vakıf Kütüphaneleri, 1922, s. 3).

Mevcut eserlerin fiziki muhafazası ile beraber kütüphanelerin işlevselliğinin artırılmasına yönelik arayışlar, modern ve merkezi bir kütüphane binası inşa etme düşüncesini de doğurmuştur. Bu doğrultuda Evkaf Nezareti'nin Avrupa'daki benzerleriyle rekabet edebilecek donanımda büyük bir genel kütüphane inşa etme fikri tartışmaya açılmıştır. Hatta Hayri Bey'in nezaret döneminde eski zabıta binasının bulunduğu arsa üzerine Evkaf'a ait bütün kitapları barındıracak bir Kütüphane-i Umumi inşa edilmesi önerilmiş, ancak bu fikir o dönemde hayata geçirilememiştir. Tevhid-i Efkâr gazetesinde "Vakıf Kütüphaneleri" başlığıyla yayımlanan yazıda yer alan; *"Fikrimizce, elyevm natamam bir halde bulunan talebe yurdu binası ikmal ve bazı tadilat icrasıyla umumi bir kütüphane haline ifrağ edilebilir"* ifadesi (Vakıf Kütüphaneleri, 1922, s. 3), Evkaf Nezareti'nin kitapların merkezi bir yapıya taşınması çabalarını destekleyen görüşleri yansıtmaktadır. Ayrıca Çemberlitaş yakınında bulunan ve tahta perde ile kapatılmış olan arazinin bir halk kütüphanesi inşası için değerlendirilmesi fikri de bu arayışların bir parçası olmuştur.

İstanbul basınında vakıf kütüphanelerinin geleceğine dair süregelen tartışmalar, işgal altındaki bir şehirde dahi kütüphanelere yönelik ilginin devam ettiğini ve kültürel mirasın korunmasına yönelik çabaların sürdürüldüğünü göstermektedir. Bu noktada, kütüphanelere yönelik reform çabaları, geçmişin korunmasından ziyade, gelecekte nasıl bir entelektüel miras oluşturulacağına dair bir yönlendirme girişimi olmuştur. Osmanlı entelektüel mirasının muhafazası ve bilgi organizasyonuna dair yürütülen bu tartışmalar, kütüphanelerin kültürel bağımsızlık ve toplumsal hafızanın korunması açısından taşıdığı kritik rolün anlaşılması için de önemli bir gösterge olmuştur.

Sonuç

Mondros Mütarekesi sonrası başlayan işgal süreci, Osmanlı'nın siyasi ve idari merkezi olan İstanbul'u askeri bir krizden öte, entelektüel ve kültürel bir dönüşümle karşı karşıya bırakmıştır. İşgal altındaki İstanbul basını, günlük siyasi gelişmelere yoğunlaşmakla birlikte, kültürel mirasın korunmasına da odaklanmıştır. Bu bağlamda, basının kütüphaneleri hangi temel sorunlar, tehditler ve kavramlar etrafında tartıştığı sorusu öne çıkmaktadır. Cevap, metinlerde açıkça görülmektedir. Haberler, kütüphanelerin fiziki yıpranma, idari zafiyetler ve vakıf sisteminin çöküşü gibi temel sorunlarla

boğuştuğunu gösterirken, en büyük tehdidin doğrudan işgal gücünden ziyade Osmanlı yönetimindeki kurumsal zafiyet olduğunu ortaya koymuştur. Tartışmalar, kütüphanelerin bilgi üzerindeki denetimin şekillendiği stratejik alanlar olarak görüldüğünü de göstermektedir. Bu nedenle tartışmaların arka planını sadece maddi sorunlar değil, bilginin kim tarafından üretildiği ve nasıl dolaşıma sokulacağı gibi temel kavramsal sorular da şekillendirmiştir.

Michel Foucault'nun bilgi-iktidar ilişkisi analizi, işgal altındaki İstanbul kütüphanelerine yönelik ihmallerin yalnızca maddi kayıplar ya da fiziksel tahribatla sınırlı olmadığını esasen bilginin nasıl organize edileceği, hangi söylemlerin dolaşıma gireceği ve kimin erişimine açılacağı gibi temel iktidar sorularıyla doğrudan bağlantılı olduğunu ortaya koymaktadır. İşgal güçleri doğrudan sistematik bir zarar vermemiş olsa da Osmanlı bürokrasisinin zayıflığı, vakıf sisteminin işlevsizleşmesi ve merkezi bir bilgi düzenleme mekanizmasının yokluğu, entelektüel mirasın korunmasını zorlaştırmıştır. Foucault'nun bilgi kontrolü ve iktidar mekanizmaları üzerine yaptığı çözümlemeler doğrultusunda değerlendirildiğinde, kütüphanelerin pasif muhafaza alanları olmaktan çıkarak bilginin düzenlendiği, sınıflandırıldığı ve yeniden üretildiği iktidar mekânları olarak görüldüğünü göstermektedir. Dolayısıyla işgal koşullarında kütüphaneler, bilginin kimin tarafından üretileceği, hangi epistemolojik çerçevelerle dolaşıma sokulacağı ve hangi güç ilişkileri içinde şekilleneceği sorularının merkezinde yer almıştır. Bu bağlamda, Ali Emiri Efendi'nin Millet Kütüphanesi'ni kurma teşebbüsü Foucault'nun iktidarın sadece baskıcı değil, aynı zamanda üretken ve direniş doğuran bir mekanizma olduğu tezini doğrular niteliktedir. Ali Emiri'nin koleksiyonunu merkezi bürokratik denetimden bağımsız biçimde oluşturması, Foucaultcu anlamda merkezi otoritenin disipline edici tekniklerine karşı geliştirilen bir stratejik hamle olarak okunmalıdır. Bu durum, bireysel çabaların bilgi-iktidar ağları içinde pasif birer nesne değil, bilginin üretim ve dolaşımını yeniden şekillendiren aktif özneler olabildiğini göstermektedir. Böylelikle kütüphaneler, işgal koşullarında bilginin hangi söylem kalıpları içinde organize edileceğinin ve hangi epistemolojik perspektiflerin meşruiyet kazanacağını belirlediği alanlara dönüşmüştür. Bu noktada kütüphaneleri bilgi-iktidar ilişkisinin yanı sıra toplumsal konumların ve sembolik güç ilişkilerinin yeniden üretildiği alanlar olarak değerlendirmek de mümkündür.

Pierre Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramı ise Ali Emiri Efendi ve İzmirli İsmail Hakkı Bey gibi figürlerin bireysel çabalarını, Osmanlı modernleşme sürecinde kurumsal eksikliklerin yerini bireysel inisiyatiflerin aldığı örnekler olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Osmanlı'nın vakıf sistemine dayalı bilgi yönetimi modeli işgal sürecinde ciddi bir dönüşüme uğramış, merkeziyetçilikten uzak yapısı nedeniyle kriz anlarında büyük zafiyet göstermiştir. Kütüphanelerin vakıf sistemi içinde mi korunacağı yoksa merkezi bir organizasyon altında mı toplanacağı tartışmaları, bilgi yönetiminin geleceğine dair erken dönem reform arayışlarının habercisi olmuştur. Bu süreçte Osmanlı bilgi sisteminin sürekliliği büyük ölçüde bireysel aktörlerin çabalarıyla

sağlanabilmiş, ancak bu çabalar kurumsal bir yapıya dönüşemediği için uzun vadede sürdürülebilirlik kazanamamıştır. Ali Emiri Efendi'nin Millet Kütüphanesi'ni kurarken nadir eserleri titizlikle bir araya getirmesi ve özellikle Divânü Lügati't-Türk'ü koleksiyona kazandırması, Bourdieu'nün nesneleşmiş kültürel sermaye kavramıyla birebir örtüşmektedir. Bu girişim, bireysel sermayenin kolektif sermayeye dönüştürülmesi sürecinin tipik bir örneğidir. Benzer şekilde İzmirli İsmail Hakkı Bey'in 3.400 ciltlik bağış, kültürel sermayenin kurumsallaşmış biçimini (vakıf kütüphaneleri aracılığıyla topluma mal edilmesi) temsil etmektedir. Ayrıca, Bourdieu'nün habitus kavramı bağlamında düşünüldüğünde, işgal dönemi basınında kütüphaneler etrafında yürütülen tartışmalar, farklı toplumsal kesimlerin kültürel sermaye üzerindeki sahiplenme ve yönlendirme pratiklerini gözler önüne sermektedir. Millî basın, kütüphaneleri Türk ulusal kimliğinin tarihsel ve kültürel sermayesini koruyan kurumlar olarak yüceltirken, Batıcı eğilimli yayınlar, Avrupa kaynaklı eserlerin koleksiyonlara dâhil edilmesini modernleşmenin gereği şeklinde sunmuştur. Bu farklılaşma, kültürel sermayenin iktidar alanlarında nasıl bir simgesel mücadeleye dönüştüğünü göstermektedir.

İşgal yıllarında kütüphanelerin korunması, bir yandan kültürel mirasın muhafazası rolünü üstlenirken, diğer yandan da bilgiye erişim, bilgi yönetimi ve entelektüel bağımsızlık mücadelesinin bir parçası olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, işgal sürecinde kütüphaneler, ulusal kimliğin yeniden üretildiği ve epistemolojik mücadelelerin merkezinde yer alan mekânlar haline gelmiştir. Basında yer alan tartışmalar, hangi metinlerin öne çıkarıldığı, hangi bilgilerin unutulmaya terk edildiği ve kütüphanelerin ulusal bilinç üzerindeki etkisi gibi konular etrafında şekillenmiştir. Bu çerçevede, Osmanlı matbuatının kütüphanelerle kurduğu ilişki, bilginin hangi epistemolojik çerçevede dolaşıma sokulduğunu anlamak açısından önem arz etmektedir.

İstanbul'da yaşanan bu varoluş mücadelesi, savaş ve işgal koşulları altında kültürel mirasın karşılaştığı tehditlerin evrensel doğasını anlamak ve İstanbul örneğinin özgünlüğünü ortaya koymak için bir fırsat sunmaktadır. Bu bağlamda, İstanbul'daki kütüphanelerin karşılaştığı zorluklar, Kuramsal Çerçeve bölümünde değinildiği gibi İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazi işgali altındaki Paris ve Varşova'daki kütüphanelerle kıyaslandığında hem ortak hem de özgün yönler taşımaktadır. İstanbul'daki durumdan farklı olarak Fransa Millî Kütüphanesi, Alman yetkililer tarafından denetlenmiş, belirli eserler sansüre uğramış ve bazı koleksiyonlara el konulmuştur (Poulain, 2008, s. 87). Aynı şekilde Varşova'daki kütüphaneler büyük ölçüde tahrip edilmiş, yerel entelektüel çevrelerin ve kütüphanecilerin "Pruszków Harekâtı" gibi gizli girişimleri sayesinde bazı eserler ancak kurtarılabilmıştır (Kordel, 2022, s. 23). İstanbul'da ise doğrudan fiziksel bir tahribat yaşanmamış fakat bürokratik ihmaller, bütçe yetersizlikleri ve vakıf sisteminin çöküşü nedeniyle kütüphanelerin korunması sekteye uğramıştır. Avrupa'daki işgallerde kültürel varlıklar sistematik olarak hedef alınırken, İstanbul'da asıl tehdit, Osmanlı yönetimindeki kurumsal zafiyet olmuştur. Bu noktada basında, özellikle Vakıf

Kütüphaneleri'nin merkezi bir sistem içinde toplanmasına yönelik öneriler, bu eksikliğe çözüm üretme çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Günümüz perspektifinden değerlendirildiğinde ise, tarihî kütüphanelerin korunması ve dijitalleştirilmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından kritik bir önem taşımaktadır. Osmanlı döneminde vakıf sistemine dayalı olarak yürütülen kütüphane organizasyonu, modern Türkiye'de devlet denetimine alınmış olsa da fiziksel mekânların korunması ve nadir eserlerin erişilebilir kılınması konusunda hâlâ yapısal sorunlar bulunmaktadır. UNESCO'nun kültürel mirası koruma girişimleri çerçevesinde, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e uzanan bilgi mirasının uluslararası boyutta nasıl değerlendirildiği üzerine yapılan çalışmalar, kütüphanelerin sadece bir ulusun entelektüel birikimi açısından değil küresel bilgi sistemlerinin sürdürülebilirliği açısından da önemli bir konu olduğunu göstermektedir. Özellikle tarihi kütüphanelerin dijitalleştirilmesi süreci, bu mirasın gelecek nesillere aktarılması noktasında yeni olanaklar sunmaktadır.

Sonuç olarak, kütüphaneler bilgi birikimini muhafaza eden yapılar olmanın yanı sıra ulusal kimlik, entelektüel bağımsızlık ve bilgi yönetiminin şekillendiği alanlardır. İşgal altındaki İstanbul örneği, bilgiye erişim ve korunması meselesinin, bir milletin varoluş mücadelesinin ayrılmaz bir parçası olduğunu gösterirken, tarihî süreçler boyunca bilgi üretiminin ve korunmasının bireysel veya kurumsal bir meseleden çok, epistemolojik ve politik bir mücadele alanı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Kaynakça

- Ahmad, F. (2013). Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu. M. Kent (Ed.), Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu ve büyük güçler (A. Fethi, Çev., s. 19-56). Alfa Yayınları.
- Altıntaş, A. ve Akgün, B. (2025). Osmanlı eğitim sisteminde kurumsallaşma ve Maarif Nezareti'nin kuruluşu. Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9(2), 395-420.
- Anameriç, H. (2006). Osmanlılarda kütüphane kültürü ve bilimsel yaşama etkisi. OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 19(19), 53-78.
- Anameriç, H. (2009). Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanından çok partili döneme kadar siyasî yapı ve kütüphaneler (1923-1946). 38. ICANAS (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) Bildiri Kitabı, Ankara, Türkiye. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 45-68.
- Anameriç, H. (2012). Tanzimat'tan Mütareke dönemine kadar kütüphanelere yönelik çalışmalar (1839-1922). Erdem, (63), 1-46.

- Anameriç, H. (2019). Vakıf Kütüphaneleri. M. A. Akkaya & H. Odabaş (Eds.), Bilgi merkezleri: Kütüphaneler-Arşivler-Müzeler (s. 336). Hiperyayın.
- Ateş, N. (2022). 1869 tarihli bir sayım listesi ışığında İstanbul vakıf kütüphaneleri. *Diyanet İlmî Dergi*, 58(2), 791-836.
- Avcı, M. (2021). Osmanlı dönemi vakıf kütüphaneleri ve bu kütüphanelerin toplum hayatına etkileri. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 241-267.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (s. 241-258). Greenwood Press.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 37/1541. 3.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 188/1. 3. 4.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Babı Âsafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Meclis-i Tanzimat Defterleri (A.DVNS.MTAN.d), Nr: 2, s.221-245.
- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT), 1240/94.
- Cunbur, M. (1990). Ali Emiri Efendi, Kütüphanesi ve çıkardığı mecmua. *Erdem*, 6(16), 239-252.
- Değer, M. K. (2019). Türk kütüphaneciliğinde önemli bir adım: Devr-i Hamîdî katalogları [Kitap değerlendirmesi; M. Yılmaz & İ. G. Baykan (Haz.)]. *Bilgi Dünyası*, 20(1), 81–83.
- Emiri, A. (2020). Ali Emîrî Dîvanı (S. Yazar & M. U. Arslan, Haz.). *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*.
- Erünsal, İ. E. (2017). Osmanlı döneminde İstanbul kütüphaneleri. *Büyük İstanbul Tarihi: Okuma -Yazma kültürü içinde* (s. 601). *Kültür A.Ş.* <https://istanbultarihi.ist/assets/uploads/pdf/osmanli-doneminde-istanbul-kutuphaneleri-289.pdf>
- Foucault, M. (1991). *Discipline and punish: The birth of the prison* (A. Sheridan, Çev.). Penguin Books. (Orijinal Yayın Tarihi 1975).
- Foucault, M. (2002). *The archaeology of knowledge*. Routledge.
- Halbwachs, M. (1992). *The Collective Memory*. (Francis J. Ditter ve Vida Yazdi Ditter, Çev.). Harper & Row.
- Işın, E. (2007). Osmanlı modernleme çaığında bir muhafazakârın portresi: Ali Emîrî Efendi. Ali Emîrî Efendi ve dünyası: Fermanlar, beratlar, hatlar, kitaplar (Millet Yazma Kütüphanesi'nden bir seçme) içinde (s. 30). Pera Müzesi.
- İstanbul Araştırmaları Enstitüsü. (2007). Ali Emîrî Efendi and his world. <https://en.iae.org.tr/Exhibition/Ali-Emiri-Efendi-and-His-World-/164>
- İstanbul kütüphaneleri. *Tevhid-i Efkâr*, (1921, 30 Kasım [30 Teşrinisani 1337]), s. 2.

- İzmirli İsmail Hakkı Bey Kütüphanesi. Vakit, (1922, 27 Ocak [27 Kânunusani 1338]), s. 2.
- Karatepe, T. Ç. (1995). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e kadar Osmanlı kütüphanelerinin gelişimi [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].
- Kordel, J. (2022). The decimation of Polish Libraries in the Second World War. Polish Libraries, 10, 6-25.
- Millet Kütüphanesi: Arapça kitaplar tescil edildi, Ali Emiri Efendi'nin muharririmize beyanatı. Akşam, (1922, 11 Temmuz [11 Temmuz 1338]), s. 2.
- Millet Kütüphanesi'ndeki toplantı. Vakit, (1921, 21 Nisan [21 Nisan 1337]), s. 2.
- Millet Yazma Eser Kütüphanesi. Tarihçe. https://millet.yek.gov.tr/Home/ShowLink?LINK_CODE=3
- Poulain, M. (2008). Livres pillés, lectures surveillées: Les bibliothèques françaises sous l'Occupation. Gallimard.
- Sivasda Numune Kütüphanesi, Anadolu'da Yenigün, (1921, 7 Şubat [7 Şubat 1337]), s. 2.
- Swartz, D. (1997). Culture and power: The sociology of Pierre Bourdieu. University of Chicago Press.
- Şarkın en büyük kütüphanesi. Akşam (1921, 16 Aralık [16 Kânunuevvel 1337]), s. 2.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2025, Ocak 10). Tarihin tanıkları kütüphaneler. Kültür Portalı. <https://www.kulturportali.gov.tr/portal/tarihin-taniklari-kutuphaneler>
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. (2015). İstanbul Bayezid Devlet Kütüphanesi: Yazma Eser Kütüphaneleri. <https://beyazit.yek.gov.tr/>
- Tayşi, M. S., ve Ülker, M. B. (2020). Millet Kütüphanesi. TDV İslâm Ansiklopedisi, 30, s. 70-71.
- Vakıf kütüphaneleri - Evkafın, kitapları bir binada cemedilemez mi? Tevhid-i Efkâr, (1922, 17 Aralık [17 Kânunuevvel 1338]), s. 3.
- Wodak, R. and Meyer, M. (Eds.). (2009). Methods of critical discourse analysis. Sage.